

УДК 37.03(438)

Вікторія Павловська,
аспірант
Рівненського державного
гуманітарного університету

АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМУ ОСВІТИ В ПРАЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Стаття присвячена аналізу праць польських дослідників щодо впровадження гендерного підходу в освітню систему Республіки Польща в постсоціалістичний період. Гендерний підхід в педагогіці орієнтований на формування гармонійних, вільних від гендерних стереотипів особистостей. У процесі аналізу польських науковців цікавлять питання подолання гендерної дискримінації в системі освіти; впровадження гендерної політики у вищих навчальних закладах; гендерні студії у контексті реформування освіти; перспективи подальшого застосування гендерного підходу в освіті.

Ключові слова: гендерний підхід, гендерні стереотипи, гендерна дискримінація.

Статья посвящена анализу работ польских ученых по внедрению гендерного подхода в образовательную систему Польши. Гендерный подход в педагогике ориентирован на формирование гармоничных, свободных от гендерных стереотипов личностей. В процессе анализа польских ученых затрагивают вопросы преодоления гендерной дискриминации в системе образования; внедрения гендерной политики в высших учебных заведениях; гендерные исследования в контексте реформирования образования; перспективы дальнейшего применения гендерного подхода в образовании.

Ключевые слова: гендерный подход, гендерные стереотипы, гендерная дискриминация.

The article deals with the analysis of the works of Polish researchers regarding the problems of gender approach implementation into Poland's educational system. The results which are already gained in this field give the possibility to speak about the creation of a new theoretical branch in pedagogical sciences. Being a new approach in pedagogics, gender approach is oriented towards creating a harmonic personality which is free from gender stereotypes. Polish scientists consider different ways of overcoming gender discrimination in education. They also take interest in the problems of gender approach introduction in higher education, analyze the connection of gender studies with reforms in the educational system, and discuss the prospects of

gender approach usage in pedagogics. The question of gender approach in the educational system is tightly related to the general situation in equality politics. Polish researchers tackle this problem as one of the necessary conditions for country's integration into the European Union. Analyzing changes in education in the spirit of humanization, democratization and liberalization, the introduction of student-centered approach to training and education is considered to be the main goal of education system reforming.

Key words: *gender approach, gender stereotypes, gender discrimination.*

Важливим кроком до успішного впровадження змін в освіті Польщі є запровадження новітнього підходу – гендерного підходу. Педагогіка як наука в республіці Польща знаходиться на стадії включення гендерного підходу в теорію, методологію та в галузь емпіричних досліджень. Існуючий стан розвитку гендерних досліджень дає змогу говорити про особливий, новітній теоретичний напрям у науці. Власне, у педагогіці гендерний підхід орієнтований на формування гармонійних, вільних від гендерних стереотипів особистостей. Питання реалізації гендерного підходу в освіті загалом та реформування польської освіти в гендерному аспекті зокрема, перебуває в полі зору багатьох вітчизняних та закордонних дослідників (А. Василюк, Е. Горніковська-Зволак, М. Грабовська, П. Кволик, І. Ковчина, В. Кравець, А. Мрозік, О. Петренко, А. Порєбська, Е. Рутковська, Р. Сіменська, М. Срода, С. Хеук та ін.).

Актуальність статті зумовлена необхідністю комплексного вивчення гендерного підходу в освітній системі, визначення проблемних питань впровадження гендерного підходу, методів їх подолання та перспектив розвитку.

Метою пропонованої розвідки є аналіз праць польських дослідників щодо впровадження гендерного підходу в освітню систему Республіки Польща. Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань: проаналізувати загальний стан вивчення гендерної проблематики в Польщі, виявити пріоритетні напрями наукового інтересу та найважливіші проблемні питання, визначити пропоновані польськими вченими способи розв'язання проблемних питань.

У процесі аналізу впровадження гендерного підходу науковців насамперед цікавлять питання подолання гендерної дискримінації в системі освіти; впровадження гендерної політики у вищих навчальних закладах; гендерні студії у контексті реформування освіти; перспективи подальшого застосування та вивчення гендерного підходу в освіті.

Дуже важливим є питання узгодженості гендерної освіти із загальним станом політики рівності представників різних статей. Подібна проблематика є об'єктом уваги праці М. Грабовської «Between gender studies and gender ideology. Gender education in Poland», яка прямо пов'язує гендерну освіту з гендерною ідеологією. Аналізуючи розвиток гендерної ідеології в Польщі в постсоціалістичний період та його зв'язок з розвитком

навчальних семінарів, програм та конференцій, автор доходить висновку, що всі ці програми головним чином зосереджувались на впровадженні західноєвропейських ідей та досвіду в новій для Польщі галузі знань [5].

В контексті політики рівності статей гендерний підхід в освіті розглядається також в дослідженні М. Сроді та Е. Рутковської. Аналізуючи зміни в освіті в дусі гуманізації, лібералізації та демократизації, запровадження особистісно-орієнтованого підходу в навчанні та вихованні, дослідниці відзначають, що керівні принципи ЄС щодо гендерного підходу в освіті втілюються не в повній мірі. Відчувається зсув ідеології у бік консервативних національно-релігійних принципів. Реформа 1999 року та нові програми не брали до уваги гендерний підхід та принципи демократизації в освіті. У 2005 році було проаналізовано 18 програм з історії початкової школи, 27 програм в діючій школі і 17 – в середній школі та технікумах. Автори зазначають, «що на підставі аналізу можна стверджувати, що окрім декількох винятків, жоден з авторів програм не враховував засади гендерного підходу в освіті. По суті, всі підручники відтворювали стереотипи про роль жінок і чоловіків, їх завдання та обов'язки в сім'ї та суспільстві. Це стосується кожної стадії навчання, починаючи з дошкільних закладів» [12, с. 49]. Яскравою ілюстрацією цієї тези дослідниці вважають підручники історії, в яких формується модель чоловіка-героя, дослідника, діяча, творця. Згадування видатних жінок в історії є незначним та вибіркоким, і не в контексті суспільної діяльності чи емансипації жінок. Програми та навчальні посібники характеризуються стереотипністю та традиціоналізмом, які знецінюють досягнення жінки в історії та позбавляють учнів достовірних знань з історії [12, с. 50].

Е. Горняковська-Зволак аналізує політику рівного статусу жінок та чоловіків в системі освіти [4]. Дослідниця зазначає, що згідно ратифікованої урядом Польщі Пекінської Декларації ООН (1995 р.) приймаються міри щодо гендерної дискримінації та упередженого ставлення за ознакою статі в галузі освіти. Важливим є подолання тенденційного підходу в освітянських процесах, стереотипності навчальних та дидактичних матеріалів, традиційного підходу щодо соціалізації дівчаток та хлопчиків. Процес змін в польській освіті є поступовим, з урахуванням прав дитини та прав і обов'язків батьків щодо виховання своїх дітей. Проте говориться, що жодного керівництва та конкретних вимог до програм і підручників й досі не існує [4].

Загалом польські дослідники виокремлюють наступні цілі щодо впровадження гендерної рівності в систему освіти: спрямування на отримання рівних можливостей в освіті та професійного розвитку жінок і чоловіків, доступ до однакових програм та іспитів, усунення стереотипного ставлення до дівчаток та хлопчиків, рівні шанси отримання стипендій та грантів. Окрім того, зміст шкільних підручників має поступово долати гендерні стереотипи, патріархальне бачення родини та однорідний образ суспільства. Необхідно звернути увагу на навчальні

програми та способи їх реалізації в залежності від статі, а не приймати за належне «прихований навчальний план». Важливим питанням є співвідношення вчителів-чоловіків та жінок, оскільки це безпосередньо впливає на гендерну соціалізацію учнів. Також важливим аспектом є створення незалежних дослідницьких інститутів та центрів вивчення гендерної проблематики [12].

Ще однією спробою поєднання проблематики гендеру в суспільстві та освіті є аналіз Д. Шелевої [10], який виявляє низку проблем. Зокрема, автор зазначає, що жоден офіційний документ не був прийнятий польським урядом для визначення чіткої політики щодо впровадження гендерного мейнстрімінгу. Як результат, гендерно-чутливий підхід в системі освіти Польщі впроваджується повільно і не знаходить належної підтримки. Іноді дослідниця вдається навіть до доволі різких тверджень, характеризуючи певні періоди як правління консервативних сил в Міністерстві національної освіти Польщі, які розглядали питання гендеру як небезпечні та згубні [10, с. 3].

Програма впровадження гендерного підходу в освіту Польщі викликає увагу і в загальноєвропейському контексті, оскільки країна є членом європейської спільноти, що змушує коригувати навчальні плани відповідно до вимог Ради Європи. Згідно проголошеної політики країн-членів ЄС, освіта є потужним інструментом, який має сприяти рівним шансам для дівчат і хлопців, долати гендерні стереотипи, забезпечити всіх дітей можливістю для самореалізації [3, с. 111]. У європейській культурі сформувалося два основних підходи щодо гендерного підходу та урахування статі в системі освіти. Перший, консервативний, побудований на догмі, що стать людини закладена при народженні природою (Богом). Отже, відмінності соціальних ролей, які хлопчики та дівчатка набувають під час соціалізації, є біологічно зумовленими і незмінними. Школа, як інститут соціалізації та навчання дітей, має завданням формувати «природні» соціальні ролі чоловіків та жінок. Інший, модерний підхід визнає факт, що гендерні ролі не є сталими, а постійно змінюються в процесі історичного розвитку суспільства. Прихильники цього сучасного підходу впевнені, що освіта може стати інструментом усвідомлення гендеру як соціально-культурного феномену.

Гендерно-чутливий підхід в освіті (гендерний мейнстрімінг) полягає в постійному дотриманні ідеї гендерної рівності та свідомому втіленні її інститутами влади. Гендерний мейнстрімінг в освіті всебічно підтримується органами ЄС і заходи щодо його здійснення включають: дотримання гендерної рівності при вступі до школи та закінченні навчання; структурна рівність вчительської професії; виявлення прихованого навчального плану та гендерна підготовка вчителів; подолання гендерних стереотипів в соціалізації учнів [3, с. 21].

У праці «Gender studies in Poland: prospects, limitations, challenges» А. Мрозик досліджує перспективи, обмеження та виклики сучасного

гендерного виховання. В праці зазначається, що сьогодні програми гендерних досліджень в Польщі пропонуються головним чином в якості післядипломних або аспірантських курсів (тривалістю два – чотири семестри), які організуються на факультетах соціальних наук або гуманітарних відділеннях університетів. Окремі факультети гуманітарних та соціальних наук в державних і приватних університетах пропонують курси вищої освіти, присвячені гендерним питанням, питанням рівності між жінками та чоловіками, а також формуванню та функціонуванню стереотипів за ознакою статі, раси, класу та інших відмінностей [7].

Проблема ступеню залучення представників різної статі у викладання аналізується в дослідженнях М. Погоржельської [8]. Розглядаючи кількісний відсоток жінок в освітніх закладах різного рівня, автор вважає, що існує суттєва нерівномірність у розподілі жінок-вчителів та викладачів. Зокрема, вчена стверджує, що професія вчителя у Польщі дуже фемінізована. Ця думка підтверджується статистичними матеріалами: особливо велика частка жінок працює в дошкільній освіті – 98 %, в початковій школі – 83,7 %, в середній школі – 74,4 %, професійно-технічних закладах – 62,4 %. В той час, як у вищій школі лише 43,1 % викладачів є жінками. Загальна кількість жінок, працюючих в освіті, становить 72,7 %, що є переважною більшістю [2, с. 495].

У свою чергу, А. Порєбська присвячує свої наукові студії питанню гендера як чинника вибору напряму технічної або гуманітарної освіти, зазначаючи, що навіть в технічних спеціальностях, які традиційно вважаються «хлопчачими», спостерігається позитивна тенденція зростання кількості представниць жіночої статі, спостерігається тенденція до збільшення відсотку дівчат-студенток в технічних вузах країни в середньому на 3–4 % в рік [9, с. 23].

Натомість Р. Сіменська в своїй розвідці «Gender and grants for research in Poland» вивчає питання доступності різних видів навчання в гендерному аспекті. За результатами аналізу дослідниця робить висновок, що можливості представниць жіночої статі для отримання освіти та різноманітних грантів в період постсоціалістичного реформування значно зросли. Зокрема, за даними автора, число жінок, що отримали гранти та стипендії, зросло з 17,4 % у 1993 до 44,9 % у 2008 [11, с. 11].

Варто виокремити працю С. Хеук із дослідженнями навчальних програм щодо наявності виваженого гендерного балансу. Аналізуючи навчальну дисципліну «Підготовка до сімейного життя», основну проблему гендерного виховання в країні автор вбачає в доволі консервативній політичній ситуації та великому впливі католицької церкви, яка традиційно займає міцні позиції в польському суспільстві [6].

Відсутність збалансованості навчальних матеріалів в гендерному аспекті відзначається й іншими вченими. Основна проблема вбачається у браці уваги зі сторони органів влади до проблеми гендеру в освіті. Тематика має поверхневий характер і висвітлюється не систематично.

Немає комплексного аналізу проблеми, також бракує досліджень питання гендерного розриву в освіті. Органи управління освіти та медіа не зацікавлені в публічних дебатах на тему гендерного мейнстрімінгу в освіті [1, с. 101–103].

Польська дослідниця А. Волосик в роботі «Edukacja do równości, czy trening uległości?» піднімає питання організаційного аспекту гендерно-орієнтованого навчання, а також створення нових навчальних програм та навчальних планів. Вчена вважає, що традиційний, ієрархічний підхід до гендерних ролей в сенсі сімейного життя та соціальної, політичної, економічної активності має негативні наслідки. Стереотипний підхід до чоловіків і жінок, їх ролей в сім'ї і в суспільстві впливає на вибір молодих людей подальшої освіти, професії, стратегій особистого життя. На основі ґрунтового аналізу підручників з різних навчальних предметів для шкіл різних типів, автор доходить висновку, що у більшості з них принципово порушений принцип рівного представництва статей [13, с. 6]. Проблемні питання стосовно підручників пропонується вирішувати, використовуючи європейських досвід. Беручи до уваги прогрес країн «старої Європи» в цьому напрямі, розробляються рекомендації щодо шкільних підручників з урахуванням, зокрема, італійського, французького, ірландського досвіду тощо [13, с. 29–30].

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що питання впровадження гендерного підходу в освіту є одним з нагальних в реформуванні системи освіти і викликає зацікавленість багатьох науковців Польщі. Аналіз та дослідження провадяться в різних напрямках, мають досить широкий спектр і стосуються різних аспектів впровадження гендерного підходу в освітньому процесі. Велика увага приділяється впливу гендерної ідеології та політики рівності статей на освіту та виховання, соціалізації учнів за гендерними ознаками. Актуальним стає адекватне наповнення шкільних програм, підручників та наочних посібників. Питання самореалізації представників обох статей в різних галузях знань, кількісний склад викладацького складу та вибір учнями навчальних дисциплін за гендерними ознаками також є ключовими в роботах науковців.

Перспективою подальших досліджень є ґрунтовне вивчення проблем впровадження гендерного підходу в освіту на прикладі Польщі, наявності та способів подолання гендерних стереотипів в навчальних матеріалах. Досвід, що набувається Республікою Польща у реформуванні освіти загалом і впровадженні гендерного підходу зокрема, може стати в нагоді при подальшому розвитку освітньої системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dzierzgowska A. Edukacja i równość płci: kilka uwag / A. Dzierzgowska // Brak misji na wizji i wizji w edukacji. Media publiczne i polityka edukacyjna na rzecz równości płci. – Warszawa : Fundacja Feminoteka, 2009. – С. 101–115.